

TÜRKİYE’DE NÜFUS VE EĞİTİM: UZUN VADELİ (2010–2050) NÜFUS PROJEKSİYONLARI VE EĞİTİM SİSTEMİNE YANSIMALARI*

Yüksel KAVAK**

Özet

Türkiye’nin uzun vadeli (2010-2050) nüfus projeksiyonlarının eğitim sektörüne nasıl yansıtılacağını ele alan bu çalışmanın amacı, nüfusbilim tarafından sağlanan verilerden, eğitim alanının daha etkili olarak nasıl yararlanabileceği konusunda eğitim yöneticilerine yol göstermek ve eğitim sektöründe *veriye dayalı bir yönetim kültürünün* oluşturulmasına katkı sağlamaktır. Çalışmanın hedef kitlesi; eğitim politikalarını oluşturanlar, eğitim planlamacıları ve okul müdüründen üst düzey yöneticilere kadar her düzeydeki eğitim yöneticileridir. Türkiye’de eğitimin son on yıllık dönemi incelendiğinde önemli gelişmeler yaşandığı gözlenmektedir. Örneğin; okul öncesi eğitimde %37’lik bir artış, ortaöğretim ve yükseköğretimde de %60’ın üzerinde bir sayısal artış gerçekleşmiştir. Bu artışlara karşın, özellikle okul öncesi eğitim ve yükseköğretimdeki okullaşma oranları gelişmiş ülkelerin oldukça gerisinde bulunmaktadır. Son yıllardaki gelişme ve eğilimler ile ulusal ve uluslararası politika belgelerinde yer alan hedefler dikkate alınarak yapılan uzun vadeli projeksiyonlar, okul çağı nüfusundaki azalmaların doğuracağı fırsatla, Türkiye’de okul öncesi eğitim, ortaöğretim ve yükseköğretim kademelerinde 2010-2023 döneminde önemli sayısal gelişmeler olacağını göstermektedir. Bu bağlamda, mevcut eğilimlerin devam edeceğine ilişkin varsayım çerçevesinde, 2010-2023 döneminde okul öncesi eğitimde okullaşma oranının %70’e, yükseköğretimde ise %60’a çıkması beklenmektedir.

Anahtar Sözcükler: Türkiye, demografi, nüfus ve eğitim, eğitim planlaması, okul-çağı nüfus projeksiyonu, eğitimde büyüme, okul çağı nüfusu

Giriş

Makalenin bu bölümünde, öncelikle, eğitimi biçimlendiren sosyal ve ekonomik olaylarla, nüfus, eğitim ve kalkınma arasındaki ilişkiler ve nüfus ve eğitim planlaması ilişkileri ele alınarak bir kavramsal çerçeve oluşturulacak ve çalışmanın amacı, hedef kitlesi ve çalışmada yararlanılan başlıca veri kaynakları tanıtılacaktır.

1.1. Eğitimi şekillendiren ekonomik ve sosyal eğilimler

Eğitim hem bugün hem de gelecek için önemli bir toplumsal sistemdir. İyi eğitilmiş ve yetiştirilmiş bir nüfus, bireylerin ve toplumların refahı için zorunludur.

* 2050’ye Doğru Nüfusbilim ve Yönetim: Eğitim Sistemine Bakış (Prof. Dr. Yüksel Kavak, TÜSİAD / UNFPA ortak araştırma projesi yayını, 2010. Yayın no: TÜSİAD-T/2010/11/506) başlıklı çalışmadan derlenmiştir. Yazar, uzun vadeli projeksiyon çalışmalarındaki katkılarından dolayı Yrd. Doç. Dr. Şeref Hoşgör ve asistanı Hakan F. Hoşgör’e teşekkür eder

** Prof. Dr.; Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

Eğitimin bireysel gelişme ve nüfus bakımından önemi, Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı dahil belli başlı Birleşmiş Milletler konferans ve zirvelerinde (Herkes İçin Eğitim Dünya Konferansı, 1990; Dünya Eğitim Forumu, 2000; Binyıl Kalkınma Zirvesi, 2000) güçlü bir biçimde onaylanmıştır.

Her şeyden önce küresel düzeydeki ekonomik ve sosyal alanlardaki gelişme ve eğilimler, eğitim sistemlerini şekillendirmektedir. Eğitimin geleceğini etkileyen çeşitli gelişmelerin incelenmesi, eğitim alanında çalışan pek çok kişiyi (eğitim politikacıları, eğitim ve okul yöneticileri, öğretmen eğitimcileri, öğretmenler vb.) yakından ilgilendirir ve onların eğitimin çevresindeki olayları daha iyi anlamalarına ve geleceğe yönelik politika ve strateji geliştirmelerine katkıda bulunabilir.

Eğitimin geleceğini şekillendiren sosyal ve ekonomik olaylardan bazıları bir OECD yayınında (2008) şöyle gruplandırılmakta ve bir dizi soru ortaya konulmaktadır:

- **Yaşlanan OECD toplumları:** OECD toplumlarında giderek daha az çocuk doğmakta, daha uzun bir yaşam ortaya çıkmakta ve nüfusun yaş yapısı yeniden biçimlenmektedir. Bu bağlamda; Öğrenci sayısında ortaya çıkacak muhtemel azalma öğrenci başına daha fazla kaynak ayırmayı sağlayacak mıdır? Daha uzun bir yaşam, geleneksel olarak gençlerle ilişkilendirilen eğitim hedef kitlesinde bir değişime yol açacak mıdır?
- **Nüfus hareketleri ve küresel güçlükler:** Genellikle OECD ülkelerine yönelen göç olgusu günümüz dünyasının temel bir özelliğidir. Yoksul ülkelerden gelenler çoğu zaman düşük becerili ya da düşük eğitimlidirler. Bu bağlamda; okullar, çeşitlenen toplumun taleplerini nasıl karşılayacaklardır?
- **Yeni bir ekonomik düzene doğru - Küresel ekonomi ve bilgi yoğun hizmet ekonomileri:** Ulusal ekonomiler giderek birbirine bağlanmakta ve işgücü için küresel piyasalar oluşmaktadır. Küresel ekonomi, bilgi-yoğun ekonomi ağırlıklı olmaktadır ve bu sektördeki istihdam giderek genişlemektedir. Bu bağlamda; eğitim sistemleri bilgi ekonomisinin taleplerine ne derece yanıt verebilecektir?
- **Değişen iş ve çalışma dünyası:** Eğitimin önemli bir işlevi de bireyleri iş dünyasına hazırlamaktır. Fakat iş dünyasında önemli değişiklikler olmaktadır. Örneğin; Japonya, ABD ve Avrupa'da çalışma saatleri azalma eğiliminde iken geçici süreli işler çoğalmaktadır. Kadın istihdamı giderek artmaktadır. Bu bağlamda; artan boş zamanlar, özellikle kısa süreli yeni bir eğitim talebine dönüşebilir mi? Gençlerin eğitimde kalma süreleri uzayabilir mi?
- **Öğrenen toplum:** Son 50 yılda OECD ülkeleri eğitimde dikkate değer bir yaygınlaşmaya tanık oldular. Ortaöğretime erişim bazı ülkelerde neredeyse evrensel düzeye ulaştı. Yükseköğrenim görenlerin oranı tutarlı bir biçimde artmaktadır. Öğrenci başına yapılan eğitim harcamaları giderek artmaktadır. Bu bağlamda; toplumların eğitim düzeylerindeki artış, daha fazla öğrenme anlamına gelebilir mi? Eğitime daha fazla kaynak ayırma eğilimi nereye kadar sürebilir?
- **Dijital devrim:** Son kırk yılda bilgi teknolojileri hızla gelişti ve yaygınlaştı. Bilgi teknolojileri artık günlük yaşamımızın ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Bu bağlamda; okullar teknolojik değişimin hızına ne kadar iyi uyum sağladılar ve sağlamalıdır? Okullar ve öğretmenler, bilgi teknolojilerine dayalı öğrenmeye ne kadar iyi uyum sağlayabilmişlerdir?

1.2 Nüfus, eğitim ve kalkınma arasındaki ilişkiler

Birleşmiş Milletler’in kuruluşundan beri, eğitim, toplumsal gelişme ve insani gelişmenin temel gerekliliği olarak kabul edilmektedir. Nüfus çalışmaları alanında uzun zamandan beri, eğitimin birçok demografik davranışla güçlü ilişkileri kabul edilmektedir. Eğitimin bir toplum içinde yaygınlaşmasının, yüksek doğurganlık düzeyinden düşük doğurganlık düzeyine doğru bir demografik dönüşümde uzun vadede merkezi önemde olduğu görülmektedir (UN, 2004, 2).

Eğitimin faydalarının belirlenmesi konusundaki çalışmalarda, ölçme güçlükleri nedeniyle eğitimin dışsallıklarının ihmal edildiği sıkça vurgulanmaktadır. Bu bağlamda McMahon (2002), eğitimin dışsallıklarıyla ilgili çalışmalarında, eğitimin nüfus ve sağlık üzerindeki etkileriyle ilgili konulara (net nüfus artışı, doğurganlık, ömür uzunluğu, bebek ölümleri) ayrı bir yer ve önem vermektedir.

Nüfus artışı üzerinde eğitimin etkisi, doğurganlık oranlarını azaltma ve sağlığı geliştirme yollarıyla gerçekleşmektedir. Eğitimin sağlık üzerindeki etkileri, nüfus artışıyla doğrudan ilişkileri nedeniyle, ömür uzunluğundaki artışa ve bebek ölüm oranlarındaki azalmaya etkileri bakımından ölçülmektedir (McMahon, 2002, 81). Yine Haveman ve Wolfe’a göre; daha fazla eğitim, yaşam beklentisini artırır ve annenin eğitimi, kızların doğurganlığını düşürür (Psacharopoulos, 2006, 128).

İkinci Dünya Savaşı’nı izleyen yıllarda kalkınma süreci yeni bir anlayışla ele alınmaya başlamış ve eğitim, pek çok ülkenin kalkınma stratejilerinde önemli bir yere sahip olmuştur. Özellikle 1950’lerin sonlarından itibaren giderek artan sayıdaki birçok analist, insan sermayesinin - özellikle eğitim ve sağlığın - bir bütün olarak topluma yönelik önemli ekonomik yararlarına dikkat çekmişlerdir. Ayrıca, eğitimin, ekonomik etkilerin çok ötesinde, daha sağlıklı olma ve yaşam beklentisinde artış gibi başka hedeflere ulaşmada da yardımcı olduğu geniş ölçüde kabul görmeye başlamıştır (UN, 2004, 28). Becker (2002, 1); modern ekonomilerin en önemli sermayesinin insan sermayesi olduğunu vurgulayarak, içinde bulunduğumuz çağı “insan sermayesi çağı” olarak nitelendirmekte ve hem bireylerin hem de bir bütün olarak ekonomilerin başarısının insana yaptıkları yatırımın yoğunluğu ve etkililiğine bağlı olduğunu belirtmektedir.

Psacharopoulos ve Patrinos (2004, 112–114); eğitim yatırımlarının değeriyle ilgili çalışmalarında, son yıllardaki bulguları da kapsayacak biçimde eğitimin bireysel ve toplumsal getirilerini şöyle özetlemektedirler:

- Genel olarak, eğitim yatırımlarının getirileri %10’u aşmaktadır. En yüksek getiri oranları, düşük ve orta gelirli ülkelerde gözlenmektedir.
- Geleneksel örüntüyü sürdürme bağlamında, ülkelerin gelişmişlik düzeyi ve eğitim kademeleri arttıkça eğitim yatırımlarının getirileri düşmektedir. Bununla birlikte, yeni çalışma sonuçlarına göre yükseköğretimin bireysel getirileri artmaktadır.
- Bireysel getiriler toplumsal getirilerden daha yüksektir.
- Kadın eğitimine yapılan yatırımın getirileri erkeklere yapılan yatırımdan daha yüksektir.

Eğitimin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini ölçen daha yeni çalışmalar, ortalama eğitim süresi ve okullaşma oranı gibi nicel ölçümler yerine kaliteyle ilgili ölçümlere yönelmiştir. Eğitimin niteliğinin ekonomik büyümedeki önemini inceleyen çalışmaların öncülerinden Hanushek ve Woessmann'a göre (2007, 1-2); eğitimi yaygınlaştırma çabaları, daha iyi ekonomik koşulları garanti etmemiş, öğrencilerin gerçek öğrenmelerini gösteren "eğitimin niteliği" gözden kaçırılmıştır. Hanushek ve Kimko (2000, 1204), uluslararası öğrenci başarı testlerinin sonuçlarına dayalı olarak yaptıkları araştırmada, 1960-90 yılları arasında, eğitimin niteliğinin -testlerle ölçülen bilişsel becerilerin- ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin eğitim süresinin etkisinden daha fazla olduğunu bulmuşlardır.

Kısaca vurgulamak gerekirse, kalkınma bağlamında ele alınan nüfus ve eğitim arasındaki ilişkiler çok yönlü bir etkileşimi ortaya koymaktadır. Başka bir ifadeyle, eğitim, uzun vadede hem demografik ve ekonomik faktörleri etkilemekte hem de onlardan etkilenmektedir. Öte yandan deneyimler, kızların ve kadınların eğitim gereksinimlerine öncelik vermenin tüm topluma; daha iyi sağlık, daha iyi beslenme, daha az doğurganlık ve yoksulluğun azalması biçimlerinde geri döneceğini göstermektedir.

1.3. Nüfus ve eğitim planlaması

UNESCO Uluslararası Eğitim Planlaması Enstitüsü tarafından yayımlanan "Eğitim Planlamasının Demografik Boyutları" (Demographic Aspects of Educational Planning) adlı kitabın ikinci baskısının önsözünde Enstitü Direktörü G. Hernes "Eğitim planlamasının bugün karşı karşıya olduğu nüfus güçlükleri nelerdir?" sorusunu sorarak, nüfusun belli bir andaki ve son yıllardaki yapısını ve dağılımını bilmenin karar vericiler ve planlamacılar için can alıcı bir konu olduğunu vurgulamış ve planlamacıların bugün karşı karşıya oldukları sorunlar arasında ise nüfus yapısındaki radikal değişimler, doğumların düşmesi, öksüz ve yetimlerin artmasını saymıştır (Châu, 2003, 5).

Nüfus ve eğitim planlaması arasındaki ilişkiler iki boyutta ele alınmaktadır. Bunlar: (1) Nüfus yapısı ve eğitim planlaması üzerindeki etkileri, (2) Nüfus değişiklikleri ve eğitim planlaması üzerindeki etkileri.

1.3.1. Nüfus yapısı ve eğitim planlaması üzerindeki etkileri:

Eğitim planlamacıları, nüfus yapısı ve dağılımıyla çeşitli nedenlerle ilgilenirler. Birincisi; nüfusun yaş ve cinsiyet yapısıyla ilgilenirler. Bir nüfusun yaş yapısı –tek yaşa ve yaş gruplarına göre dağılım-, okul çağı nüfusunun toplam nüfus içindeki payını ve göreceli büyüklüğünü tahmin etmemizi sağlıyor. Bu bağlamda her bir eğitim kademesine uygun düşen yaş gruplarının büyüklükleri belirlenebilir. Bu da eğitim politikalarının temeli ve çıkış noktasını oluşturur. Ayrıca, "Çocukların ne kadarı eğitim almaktadır?" sorusunu yanıtlamak için "okullaşma oranlarının" hesaplanmasına olanak sağlar. Yine, nüfusun cinsiyet yapısı verilerine dayanarak, çeşitli konularda –eğitim kademelerine göre okullaşma oranları, yeni kayıt oranları vb.- cinsiyet eşitliğinin boyutları ortaya konulabilir (Chau, 2003, 18-31).

Nüfusun yaş yapısının yükseköğretimdeki öğrenci sayıları ve okullaşma oranları üzerindeki etkilerine bakıldığında diğer eğitim kademelerinden daha farklı bir durum ortaya çıkmaktadır. Vincent-Lancrin'e göre (2008, 42-43); genç nüfusun

büyüklüğü yükseköğretimdeki öğrenci sayısını belirleyici bir unsur olmakla beraber, genç yaş nüfusunun büyüklüğü ile yükseköğretimdeki öğrenci sayıları arasındaki ilişki karmaşık bir konudur. Yükseköğretimdeki öğrenci sayıları ve okullaşma oranları, farklı yaş gruplarının yükseköğretime giriş oranları, okul süreleri, bireysel getiriler, özel eğitim maliyetleri, fırsat maliyetleri vb. gibi pek çok faktörün etkisine açıktır.

Nüfusun yaş yapısının eğitim harcamaları üzerindeki görece yüküne bakıldığında, genç nüfusun (5–14 yaş) aktif nüfusa (15–64 yaş) oranı, eğitim harcamalarının görece yükünün tahminini sağlar. Ayrıca, nüfus içindeki gençlerin sayısı, öğrenci nüfusunun büyüklüğü ve sunulacak eğitim hizmetinin boyutlarını belirlemesi nedeniyle, bir ülkenin eğitim sistemine yapması gereken yatırımla ilgili örgütsel çaba ve kaynak miktarını etkiler (OECD, 2006, 162–164). Genç nüfusun aktif nüfusa oranının küçük olduğu ülkelerde, daha az çocuk için kaynak yaratma ihtiyacı varken, genç nüfusun payının yüksek olduğu ülkelerde eğitim için daha fazla kaynağa ihtiyaç olacaktır (UNESCO-UIS / OECD, 2005, 27). Okul çağı nüfusunun görece büyüklüğü aynı zamanda; fiziki altyapı ve öğretmen gereksinimlerinin belirlenmesi için de bir veri sağlar.

İkinci olarak; eğitim planlamacıları, nüfusun ekonomik sektör ve mesleklerle göre dağılımıyla ilgilenirler. Nüfusun ekonomik sektör ve mesleklerle dağılımına ilişkin tam bir bilgi olmadan insan gücü gereksinimlerinin tahmini mümkün değildir. Bu veriler, mesleki - teknik ve yükseköğretimle ilgili hedeflerin belirlenmesine temel oluşturur.

Üçüncü olarak; planlamacılar, nüfusun coğrafi dağılımıyla ilgili olabilirler. Bu da hem eğitim maliyetleri hem de okul türleri, okul büyüklükleri ve okul yerleri konularını etkiler. Châu (2003, 49–50)’ya göre, özellikle okul yerlerinin planlanması bakımından şu noktalar önemlidir:

- Bir yerde okul açma kararı için minimum sayıda bir öğrenciye ihtiyaç vardır. Özellikle ortaöğretim için daha fazla öğrenci olmasına ihtiyaç vardır,
- Okulun öğrencilerini toplama alanı çok geniş olmamalı, çocuklar okula kolaylıkla ulaşabilmelidirler.
- Farklı bölgelerde ortaya çıkan başka bir sorun da farklı birim maliyetleridir (düşük öğretmen / öğrenci oranları ve dezavantajlı bölgelere öğretmen göndermek için ek ödeme teşvikleri vb.).

1.3.2. Nüfus değişiklikleri ve eğitim planlaması üzerindeki etkileri

Châu’ya göre (2003, 51) eğitim planlamacıları mevcut durumu bilmekle yetinmemeli, gelecekte karşılaşılabilecekleri problemlerle ilgili doğru bir fotoğrafa, özellikle, gelecek yıllarda nüfusun nasıl değişeceğiyle ilgili bir fotoğrafa da sahip olmalıdırlar.

Demografik analizler, nüfusun mevcut durumunun (nüfus yapısı ve kompozisyonu) yanında nüfusun değişimiyle ilgili nüfus hareketlerine (doğurganlık, ölüm, evlilik, göç vb.) odaklanmakta, zaman içindeki artış (bazen azalış) eğilimlerini dikkate almaktadırlar. Öte yandan, nüfus büyüklüğünün gelecekteki eğilimi ve onun okul çağı nüfusu üzerindeki etkileri eğitim planlamacılarının özel ilgi alanıdır. Karakütük’ün (1998, 626) belirttiği gibi göç hareketleri; yeni yatırımlar, kapasite kullanımı, verimlilik vb. konulardaki eğitime ilişkin kararları etkileyen önemli unsurlardan birisidir.

Nüfus projeksiyonlarına dayalı olarak gelecekteki öğrenci sayılarının kestirilmesi iki farklı basamağı içermektedir: Bunlar ulusal ve yerel düzeylerdeki tahminlerdir. Ulusal düzeyde öğrenci sayılarının tahmini, toplam eğitim maliyetleri ve kaynak ihtiyacının hesaplanması için temel oluşturur. Toplam öğrenci sayısının tahminini izleyen soru; bu toplam öğrenci ülke düzeyinde nasıl dağılmaktadır? Bu nedenle, ulusal düzeydeki öğrenci tahminlerinden sonra yerel düzeydeki tahminlerin yapılması gerekir. Yerel düzeydeki tahminlerde, iç göç olgusunu hesaba katmak gerekir. Ayrıca, tahmin hatalarını en aza indirmek için mümkün olduğu ölçüde yerel yetkililerle yakın çalışmak gerekir (Châu, 2003, 100–104).

Demografik değişiklikler ve onları izleyen öğrenci sayılarındaki artışların, eğitim hizmetlerinin finansmanı üzerindeki doğurguları açıktır. Okul çağı nüfusunun görece büyüklüğüne ilişkin projeksiyonlar, öğrenci nüfusunun büyüklüğü ve sunulacak eğitim hizmetlerinin boyutları üzerinde etkilerini gösterir ve kaynak ihtiyacını yordamaya yardımcı olur (OECD, 2006, 162–164). Bir başka deyişle, demografik projeksiyonlar, eğitim planlamacıları için sadece öğrenci sayılarının kestirilmesi değil, bununla bağlantılı olarak, fiziki yatırım –okul, derslik, laboratuvar vb.- ve öğretmen gereksinimi tahminleri için de güvenilir bir veri sunar. Öte yandan, mevcut uluslararası kanıtlar, eğitim harcamalarının okul çağı nüfusunundaki artışlara paralel olarak artmadığını ve “demografik yükün” arttığı yerlerde öğrenci başına yapılan harcamalar düşme eğiliminde olduğunu göstermektedir. Dahası, GSYİH içinde eğitim harcamalarının payı nüfus artış hızıyla ilişkili görülmemektedir (UN, 2004, 30).

Diğer taraftan, toplam nüfus içinde yaşlı nüfusun arttığı ülkelerde, sosyal harcama kompozisyonlarında yaşlıların lehine bir politik baskının oluşabileceği, bunun da eğitim alanındaki kaynakların daralmasına yol açabileceği yönünde tartışmalar bulunmaktadır (Gradstein ve Kaganovich, 2004; Vincent-Lancrin, 2008, 53).

Özetle; nüfus yapısı ve nüfus projeksiyonlarına ilişkin pek çok veri (örneğin; nüfusun yaş ve cinsiyet yapısı, coğrafi dağılımı, nüfus artış hızları, göç olgusu vb.); eğitim politikaları ve planları için temel oluşturmaktadır. Ayrıca, nüfus yapısı ve değişikliklerinin, okul çağı nüfusunun büyüklüğü, öğrenci sayıları, eğitime katılım ve eğitim harcamaları üzerindeki etkileri de açıktır.

1.4. Ulusal ve uluslararası politika belgeleri

Türkiye’deki eğitim politikaları ve planlarıyla ilgili belgeler (Kalkınma Planları, MEB Stratejik Planı 2010–2014, Yükseköğretim Stratejik Planı, TÜBİTAK Vizyon - 2023 Çalışması vb.) incelendiğinde, pek çok belgede okul çağı nüfusunun azalma eğilimi içinde olmasına dikkat çekilmekte ve özellikle eğitimi yaygınlaştırma konusunda somut hedefler ön plana çıkmaktadır. Ayrıca, ülkemizdeki planlama çalışmalarının daha çok kısa ve orta vadeli hedefler (5–6 yıllık) çerçevesinde yürütüldüğü gözlenmektedir. Sadece okullaşma oranlarıyla ilgili olarak uzun vadeli hedefler bulunmaktadır. Bunlardan Uzun Vadeli Strateji ve VIII. BYKP (DPT, 2000) ve TÜBİTAK (2005)’in hedefleri 2023 yılına, Yükseköğretim Stratejik Planı (YÖK, 2007)’nin hedefleri ise 2025 yılına kadar uzanmaktadır. Söz konusu politika belgelerinden seçilmiş bazı hedefler şöyledir:

Okul öncesi eğitimde okullaşma oranlarının arttırılması: Okul öncesinde okullaşma oranı için genellikle %50–70 arasında değişen oranlarda hedefler belirlenmiştir. Ancak farklı çalışmalar farklı takvimler öngörmektedir. Örneğin; TÜBİTAK

çalışması (2005), 4 ve 5 yaş için kademeli olarak 2005 ve 2010 yıllarını öngörürken, IX. Kalkınma Planı (DPT, 2006) 2012–2013 öğretim yılını, MEB Stratejik Planı (2009a) ise 2014 yılı sonuna kadar 4–5 yaş grubu için %70’in üzerine çıkılmasını öngörmektedir.

İlköğretimde okullaşma oranlarının arttırılması: İlköğretim kademesinde, IX. Kalkınma Planı (DPT, 2006) 2012–2013 öğretim yılında, MEB Stratejik Planı (2009a) ise 2014 yılı sonunda %100’lük net okullaşma oranına ulaşılmasını öngörmektedir.

Ortaöğretimde okullaşma oranlarının arttırılması ve ortaöğretimin zorunlu eğitim kapsamına alınması: Ortaöğretimle ilgili tablo biraz daha karmaşıktır. Bu bağlamda, IX. Kalkınma Planı (DPT, 2006) 2012–2013 öğretim yılında %100’lük, MEB Stratejik Planı (2009a) ise 2014 yılı sonuna kadar %90’lık brüt okullaşma oranına ulaşılmasını öngörmektedir. Öte yandan, Uzun Vadeli Strateji ve VIII. BYKP’nda (DPT, 2000), zorunlu eğitimin 12 yıla çıkarılması için hazırlıklar yapılması öngörülmektedir.

Yükseköğretimde okullaşma oranlarının arttırılması: Yükseköğretimle ilgili olarak Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (DPT, 2000), Dokuzuncu Kalkınma Planı (DPT, 2006), Yükseköğretim Stratejik Planı (YÖK, 2007) ve TÜBİTAK’ın (2005) öngörülleri bulunmaktadır. Bunlardan en ayrıntılı çalışma YÖK tarafından yapılmıştır. Bu çalışma, beşer yıllık dönemler halinde 2010–2025 dönemi için hedefler öngörmektedir. Bu hedeflere göre yükseköğretimdeki okullaşma oranlarının 2010 yılında %40.7 (Açıköğretim öğrenci payı=%30), 2025 yılında ise %65 (Açıköğretim öğrenci payı=%15) olması öngörülmüştür. Buna karşılık DPT (2000) uzun vadeli strateji planında daha ılımlı bir hedefle 2023 yılına kadar %50’ye ulaşılmasını hedeflerken, IX. Kalkınma Planı (DPT, 2006)’nda hedef yükseltilerek 2012–2013 öğretim yılında %48’e (örgün yükseköğretim %33) ulaşılması öngörülmüştür.

Uluslararası eğitim politika belgeleri incelendiğinde, özellikle Herkes İçin Eğitim 2000 (UNESCO, 2000) ve Lizbon stratejisi bağlamındaki “Eğitim ve Yetiştirme 2020 Çalışma Programı” (Council of the European Union, 2009) hedeflerinden bazıları 2015–2020 yılları arasındaki dönemde Türkiye’de eğitimin yaygınlaştırılması, niteliğinin iyileştirilmesi ve eşitliğin arttırılması bakımlarından önemli yönlendiriciler olacaklardır. Bunların arasından; 2015 yılına kadar tüm eğitim kademelerinde cinsiyet eşitliğinin sağlanması, eğitimin kalitesini tüm yönleriyle iyileştirme, 2020 yılına kadar erken yaşta örgün eğitim sisteminden ayrılanların oranının %10’dan aza düşürülmesi, yine aynı tarihe kadar 30–34 yaş grubu nüfusunun en az %40’ının yüksek öğrenim görmüş olması hedefleri vurgulanabilir.

1.5. Çalışmanın amacı, hedef kitlesi ve veri kaynakları

Çalışmanın **amacı**; nüfusbilim tarafından sağlanan verilerden, eğitim alanının daha etkili olarak nasıl yararlanabileceği konusunda eğitim yöneticilerine yol göstermek, eğitim sektöründe uzun vadeli stratejik düşünmeyi teşvik etmek ve eğitim sektöründe *veriye dayalı bir yönetim kültürünün* oluşturulmasına katkı sağlamaktır. Çalışmanın **hedef kitlesi**; Eğitim politikalarını oluşturanlar, eğitim planlamacıları ve okul müdüründen üst düzey yöneticilere kadar her düzeydeki eğitim yöneticileri ve eğitimle ilgili sivil toplum örgütleri yöneticileridir. Çalışmada kullanılan başlıca **veri kaynakları** şunlardır: TÜİK (2006) 1990–2010 dönemi nüfus projeksiyonları, Hoşgör ve Tansel (2010)’in 2000–2050 nüfus projeksiyonları, TÜİK Milli Eğitim İstatistikleri (1999–2004 yılları), MEB Milli Eğitim İstatistikleri (2005–2008 yılları), ÖSYM

Yükseköğretim İstatistikleri (1999–2008 yılları) ile UNESCO-UIS (UNESCO Institute for Statistic), OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) ve EUROSTAT (Statistical Office of the European Communities) veri tabanlarıdır.

2. Yakın Geçmişte (1999–2008) Türk Eğitim Sistemindeki Gelişmeler

Son on yılda Türkiye’deki okul çağı nüfusu (3–21 yaş) ve eğitim alanındaki çeşitli gelişme ve eğilimler şöyle özetlenebilir:

2.1. Okul çağı nüfustaki gelişme ve eğilimler

Son on yıllık dönemde, okul çağı nüfusunun bir bütün olarak hafif bir artış (25 milyon 216 binden 25 milyon 465 bine) gösterdiği, buna karşılık, ilköğretimde daha yüksek olmakla beraber ilköğretim ve ortaöğretim çağ nüfuslarının artış, okul öncesi eğitim ile yükseköğretim çağ nüfuslarının ise azalma eğilimi içinde seyrettiği söylenebilir. 2008 yılı için okul öncesi eğitim çağı (3–5 yaş) nüfusunun 3 milyon 905 bin, ilköğretim çağı (6–13 yaş) nüfusunun 11 milyon 214 bin, ortaöğretim çağı (14–16 yaş) nüfusunun 4 milyon 61 bin ve yükseköğretim çağı (17–21 yaş) nüfusunun 6 milyon 285 bin olduğu tahmin edilmiştir (TÜİK, 2006). Okul çağı nüfusunun toplam nüfus içindeki payı ise %38’den %34’e gerilemiştir.

2.2. Eğitime katılımdaki gelişme ve eğilimler

Bu alt bölümde, okul öncesi eğitim, ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretimde 1999-2008 yılları arasında öğrenci sayıları ve okullaşma oranlarındaki gelişmeler ele alınacaktır.

2.2.1. Okul öncesi eğitimde öğrenci sayıları ve okullaşma oranları

Türkiye’de, son on yılda okul öncesi eğitimdeki öğrenci sayısı büyük bir sıçrama göstermiş ve yaklaşık dört katlık bir artış (212 binden 804 bine) olmuş ve kırsal kesimdeki çocukların payı %11,4’ten %26,1’e yükselmiştir. Bu gelişmelere karşın 2008–2009 öğretim yılında Türkiye’de okul öncesi eğitimde net okullaşma oranı %22,1’dir (MEB, 2009b). Bu katılım düzeyi, gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ortalamalarından oldukça uzaktır. OECD ülkelerinin çoğunda öğrencilerin hemen hemen tamamı 5–6 yaşlarında, %70’ten fazlası da 3–4 yaşlarında okula başlamaktadır.

2.2.2. İlköğretimde (=zorunlu eğitimde) öğrenci sayıları ve okullaşma oranları

Son on yılda ilköğretim kademesindeki öğrenci sayısı 458 bin artışla 10 milyon 363 bine ulaşmıştır. İlköğretimde net okullaşma oranı ise %93.5’den %96.5’e yükselmiştir. Bu dönemde kız çocuklarındaki artış erkeklerden çok daha yüksek olmuştur. İlköğretimdeki öğrencilerin yaklaşık dörtte biri köy okullarında öğrenim görmektedir (MEB, 2009b).

2.2.3. Ortaöğretimde öğrenci sayıları ve okullaşma oranları

Son on yılda, öğrenci sayısı bakımından en yüksek artış ortaöğretim kademesinde gerçekleşmiştir. Buna göre, öğrenci sayısı 1,5 milyonun üzerinde artış göstermiştir. Bu artışta, ilköğretimden ortaöğretime geçiş oranlarının artması ve ortaöğretim süresinin 3 yıldan 4 yıla çıkarılması önemli rol oynamıştır. Ortaöğretimde net okullaşma oranları ise %40.4’ten %58.5’e yükselmiştir. Gelişmiş ülkeler ortalaması %91’dir (UNESCO, 2009).

2.2.4. Yükseköğretimde öğrenci sayıları ve okullaşma oranları

Son on yılda yükseköğretimde öğrenci sayısı %75 artarak bir milyon 15 binden bir milyon 781 bine ulaşmıştır. Açık öğretim dahil edildiğinde, toplam öğrenci sayısı 2 milyon 924 bine yükselmiştir. Öte yandan, yükseköğretimdeki yaş kompozisyonu değişmektedir ve OECD ülkelerine paralel olarak yaşlı öğrencilerin katılımları büyüme eğilimindedir. Bu bağlamda, 23 yaş ve üzeri öğrenci grubunun payı son on yılda %11’den %19’a yükselmiştir. Yükseköğretimde brüt okullaşma oranı (BOO) ise %14.8’den %28.6’ya yükselmiştir. Açık öğretim dahil edildiğinde yükseköğretimdeki brüt okullaşma oranı %21’den %46.9’a yükselmiştir (ÖSYM, farklı yıllar). Son yıllardaki gelişmiş ülkeler ortalaması %67’dir (UNESCO, 2009).

2.2.5. Eğitim alanında özel öğretim kurumlarının payı

Türkiye’de özel öğretim kurumlarının payı; 2008–2009 öğretim yılında okul öncesi eğitimde %9, ilköğretimde %2,3, ortaöğretimde %3,4 (MEB, 2009b) ve yükseköğretimde %9’dur (ÖSYM, 2009 / İstatistik kitabı). Özellikle, özel yükseköğretim kurumlarının payı OECD ortalamalarının (%29) oldukça gerisindedir. OECD ülkeleri içindeki en yüksek oranlar Japonya (%75), Güney Kore (%75), Şili (%45) ve Polonya (%33)’ya aittir (OECD, 2009).

2.3. Eğitimde cinsiyet eşitliği

Eğitim alanındaki cinsiyet eşitliğine bakıldığında (MEB, 2009b); Türkiye son on yılda cinsiyet eşitliği bağlamında önemli mesafeler almış olmasına karşın sadece ilköğretim kademesinde cinsiyet eşitliğine yaklaşmıştır (0.98). Ortaöğretim (0.89) ve yükseköğretim (0.81) kademelerinde *Herkes İçin Eğitim* (EFA) hedeflerinin oldukça gerisindedir ve her iki kademede de 2015 yılı hedefini yakalaması güç görünmektedir.

2.4. Eğitim kademeleri arasındaki geçişler ve örgün eğitimden erken ayrılma

2.4.1. İlköğretimden ortaöğretime geçişler

İlköğretimden ortaöğretime geçiş oranlarının son 10 yıllık ortalaması %85 düzeyindedir. Kızların geçiş oranları daha düşük olup %80’ler düzeyindedir (MEB, farklı yıllar). Bu bağlamda, çocuklarımızın %15’inin okul yaşamı ilköğretimden sonra sona ermektedir. Ortaöğretimin ilk yılından sonraki ayrılımlar da hesaba katıldığında çocuklarımızın dörtte birden fazlası sadece ilköğretim düzeyinde öğrenim görebilmektedirler.

2.4.2. Ortaöğretimden yükseköğretime geçişler

Ortaöğretimden yükseköğretime geçişle ilgili olarak 1999–2008 yıllarına ait yükseköğretime başvuran – yerleşen oranları incelendiğinde (ÖSYM, 2001 ve 2010), örgün yükseköğretim programlarına yerleşen öğrencilerin oranının %18 ile %34.2 arasında değiştiği gözlenmektedir. Buna göre yükseköğrenime başvuran-yerleşen oranları son on yılda yaklaşık olarak ikiye katlanmıştır. Bu bağlamda, Türkiye’de yükseköğretime başvuran her üç gençten birisi örgün yükseköğrenim olanağı elde edebilmektedir.

2.5. Eğitim kurumlarının çıktıları

Ülkemizdeki insan sermayesi stoklarının boyutlarını ortaya koyma bakımından yetişkin nüfusumuzun okur-yazarlık ve eğitim durumu şöyle özetlenebilir:

- Yetişkin nüfusun okur-yazarlık oranı: 15+yaş nüfusumuzun %10'u okur-yazar değildir. Okur-yazar olmayanların beşte dördü kadındır (TÜİK, 2008).
- Eğitim düzeyi: 25+yaş nüfusumuzun sadece dörtte biri lise ve yükseköğrenim mezunudur. Bu oran genç yaş (25-34 yaş) grubunda üçte bire yükselmektedir (TÜİK, 2008).
- Ortalama eğitim süresi: 25+ yaş nüfusumuzun ortalama eğitim süresi 2010 yılı tahmini 6,5 yıldır. Oysa, Güney Kore, Arjantin, Yunanistan, Ürdün ve Şili'de ortalama eğitim süresi 8-10 yıl arasındadır (UNDP, 2010).

2.6. Eğitime yatırım

Türkiye'nin eğitim harcamalarıyla ilgili son yıllardaki durumu şöyledir:

Öğrenci başına eğitim harcamaları; ilköğretimde 1 130, ortaöğretimde 1 830, yükseköğretimde (Ar-ge hariç) 4 650 ABD dolarıdır. OECD ülke ortalamaları sırasıyla, 6 437, 8 486 ve 8 455 ABD dolarıdır (OECD, 2009).

GSYİH içinde eğitimin payı son on yılda %2.6 ile %3.3 arasında değişmiştir. 2008 yılı değeri %3'tür (MEB, 2009c). Gelişmiş ülkeler ortalaması %5.3'tür (UNESCO, 2009).

Merkezi bütçe içinde eğitimin payı son on yılda %9.2 ile %13.6 arasında değişmiştir. 2008 yılı değeri %13.6'dır (MEB, 2009b).

MEB bütçesi içinde eğitim yatırımlarının payı son on yılda giderek azalmış ve %19.9'dan %5.7'ye gerilemiştir (MEB, 2009b). Buna karşılık yükseköğretim yatırımlarını %20'ler düzeyinde seyretmiştir (YÖK, Yayınlanmamış bütçe verileri).

3. Demografik Değişim Sürecinin Eğitim Sektörüne Yansımaları (2010-2050)

Bu alt bölümde, demografik dönüşüm sürecinin Türk eğitim sistemi üzerindeki uzun vadeli (2010-2050) dönemde muhtemel yansımaları ele alınmaktadır.

3.1. Türkiye'nin demografik değişim sürecinin karakteristikleri ve okul çağı nüfustaki eğilimler

Tablo 1 incelendiğinde, Türkiye'nin demografik değişim sürecinin okul çağı nüfusuyla ilgili özellikleri ve eğitim üzerindeki muhtemel etkileri şöyle özetlenebilir:

Toplam okul çağı nüfusu (3-22 yaş) ilk on yıl (2010-2020) içinde hafif bir yükselme eğilimi içinde olacak, buna karşılık 2020'den sonra sürekli azalacak ve 2010 yılına (26 milyon 914 bin) göre iki milyonun üzerinde bir azalmayla, 2050 yılında 24 milyon 794 bine düşecektir.

Toplam okul çağı nüfusunun toplam nüfus içindeki payı 2010-2050 döneminde %35'den %25'e düşecektir.

Okul çağı nüfusunun cinsiyet oranı hafif bir düşüşle 105'den, önce 103'e gerileyecek, 2050'ye doğru tekrar 104'e yükselecektir. Genel olarak bakıldığında cinsiyet oranı bakımından farklı bir tablo ortaya çıkmayacak, erkeklerin sayısal olarak kızlardan fazla olması eğilimi devam edecektir.

Zaman zaman durgunluk dönemleri olsa da, okul öncesi eğitim çağı nüfusu 2010’dan itibaren sürekli azalma eğiliminde olacak ve toplam nüfus içindeki oran bakımından tüm eğitim kademeleri arasında en hızlı azalış okul öncesi eğitim çağı nüfusunda yaşanacaktır.

İlköğretim çağı nüfusu (6–13 yaş) 2010–2015 yılları arasında hafif bir artış içinde seyredecek, 2015’den sonra, önce durgunlaşacak sonra giderek azalacaktır. Türkiye, sekiz yıllık zorunlu eğitim atılımına, giderek artan bir nüfus baskısıyla beraber girmişti. Uzun dönemli projeksiyona göre, ilköğretim üzerindeki demografik baskının bir süre daha devam etmesi, ancak 2020’den sonra nüfus avantajının ortaya çıkması beklenmektedir.

Tablo 1: Eğitim Kademelerine Göre Türkiye’nin Uzun Vadeli Okul Çağı Nüfustaki Eğilimler (2010–2050)

YIL	3-5 Yaş			6-13 Yaş			14-17 Yaş			18-22 Yaş			3-22 Yaş		
	Çağ Nüfusu (Bin)	Nüfus Oranı (%)	Cinsiyet Oranı (E/K)	Çağ Nüfusu (Bin)	Nüfus Oranı (%)	Cinsiyet Oranı (E/K)	Çağ Nüfusu (Bin)	Nüfus Oranı (%)	Cinsiyet Oranı (E/K)	Çağ Nüfusu (Bin)	Nüfus Oranı (%)	Cinsiyet Oranı (E/K)	Çağ Nüfusu (Bin)	Nüfus Oranı (%)	Cinsiyet Oranı (E/K)
2010	4 128	5,3	103	10 690	13,8	104	5 326	6,9	106	6 770	8,7	107	26 914	34,7	105
2015	4 083	5,0	103	10 932	13,4	103	5 312	6,5	105	6 615	8,1	105	26 942	32,9	104
2020	3 975	4,6	103	10 899	12,7	103	5 419	6,3	102	6 661	7,8	104	26 955	31,4	103
2023	3 892	4,4	103	10 733	12,2	103	5 499	6,2	102	6 790	7,7	102	26 914	30,6	103
2025	3 853	4,3	103	10 610	11,9	103	5 471	6,1	102	6 783	7,6	102	26 717	29,9	103
2030	3 822	4,1	103	10 316	11,1	103	5 335	5,8	103	6 811	7,3	102	26 283	28,3	103
2035	3 825	4,0	103	10 198	10,7	103	5 163	5,4	103	6 637	7,0	102	25 823	27,1	103
2040	3 776	3,9	103	10 178	10,4	103	5 093	5,2	103	6 431	6,6	103	25 478	26,1	103
2045	3 677	3,7	103	10 066	10,2	104	5 092	5,1	103	6 356	6,4	103	25 191	25,5	103
2050	3 565	3,6	103	9 819	9,8	104	5 053	5,1	103	6 357	6,4	103	24 794	24,8	104

Kaynak: Hoşgör ve Tansel, 2010 (CD Eki).

- Ortaöğretim çağı nüfusu (14–17 yaş) uzun dönemde en dalgalı seyir gösteren yaş grubu olacaktır. Bu bağlamda, 2010–2015 yılları arasında hafif bir azalma ve bunu izleyen 2015–2023 yılları arasında yükselme dönemi içinde olacak, 2025 yılından sonra tekrar azalmaya başlayacak, 2010 seviyesinin altını ancak 2030’lara doğru yakalayacaktır.
- Yükseköğretim çağı nüfusu (18–22 yaş), 2010–2050 yılları döneminde, ortaöğretime benzer biçimde dalgalı bir seyir izleyecektir. Bu bağlamda, yükseköğretim çağı nüfusu 2010–2015 döneminde sürekli azalacaktır. İzleyen yıllarda, önce yükselme ardından durgunluk ve 2030 yılından itibaren yeniden daha hızlı bir azalma dönemi yaşanacaktır.

3.2. Demografik eğilimlerin eğitim bakımından ortaya çıkardığı fırsatlar ve riskler

2010–2050 yılları arasındaki demografik eğilimlerin eğitim sektörü için ortaya çıkarması muhtemel **fırsatlar / riskler** şöyle değerlendirilebilir:

- Toplam eğitim çağı nüfusunun (3–22 yaş) bir başka deyişle örgün eğitimin teorik hedef kitesinin iki milyonun üzerinde azalması nedeniyle eğitim sistemi üzerindeki demografik baskı giderek hafifleyecektir. Bu avantajlı dönem, tüm eğitim kademelerinde; kaliteli eğitime erişimin yaygınlaşması, eğitim sisteminin modernizasyonu, eğitimin niteliğini geliştirme ve cinsiyet eşitliğinin sağlanması konularında önemli fırsatlar sunabilir.

- En hızlı nüfus azalması 3-5 yaş grubunda olacaktır. Bu bakımdan Türkiye, okul öncesi eğitimle ilgili atılıma avantajlı bir dönemde başlamaktadır.
- Okul öncesi eğitime benzer biçimde, ortaöğretim çağı nüfusunun da 2010 – 2015 yılları döneminde azalacak olması nedeniyle, Türkiye ortaöğretimi yaygınlaştırma ve geliştirme atılımına da nüfus avantajıyla başlayacaktır.
- Yükseköğretimde hızla büyüyen Türkiye, önümüzdeki beş yıla azalan bir çağı nüfusu avantajıyla girecektir. Bu nüfus avantajı da yükseköğretimi yaygınlaştırma ve kaliteyi geliştirme açısından önemli bir fırsat sunacaktır.

Her ne kadar gelecek 40 yıllık dönemde (2010-2050) toplam okul çağındaki azalmanın ortaya çıkaracağı fırsatlar bulunmakta ise de halihazırda ilköğretim dışındaki eğitim kademelerinde eğitimin yeterince yaygınlaştırılmamış olmasının ortaya çıkardığı demografik baskılar bir süre daha devam edecektir. Yine, uzun vadede yaşlı nüfusun payının artması yaşam boyu öğrenme taleplerinde artış ve sosyal harcamalar üzerinde baskı oluşturabilir. Bu durum eğitim bütçelerinin aleyhine bir gelişmeye yol açabilir.

3.3. Eğitimde geleceğe bakış: Okul çağı nüfusu, okullaşma oranları ve öğrenci sayılarına ilişkin uzun vadeli (2010-2050) öngörüler ve tartışmalar

Bu alt bölümde, Türkiye’deki okul öncesi eğitim, ortaöğretim ve yükseköğretim kademelerine göre okul çağı nüfusu, okullaşma oranları ve öğrenci sayılarının uzun vadeli öngörüsüne ilişkin senaryo ve projeksiyonlar sunulmakta ve tartışılmaktadır.

3.3.1. Projeksiyon yöntemi ve uzun vadeli büyüme senaryoları

Türkiye’nin uzun vadeli nüfus projeksiyonuna dayalı olarak yapılan okullaşma oranları ve öğrenci sayılarına ilişkin bu öngörü çalışması; 2010-2050 dönemini ve okul öncesi eğitim, ortaöğretim (Bu kademedede sadece 2010-2025 dönemi) ve yükseköğretim düzeylerini (Hemen hemen tüm çağ nüfusunun kapsanmış olması nedeniyle ilköğretim kademesi dışta tutulmuştur) kapsamakta ve beşer yıllık dilimlerden (Ayrıca, Uzun Vadeli Gelişme Stratejisinin dönem sonuna ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunun 100. yıldönümüne denk gelmesi nedeniyle 2023 yılından) oluşmaktadır. Bu makalede sadece ana dönemlerle (2010 - 2023 ve 2050) ilgili okullaşma oranları ve öğrenci sayıları öngörülleri verilmektedir.

Çalışmanın temel değişkenleri; okul çağı nüfusu, okullaşma oranı ve öğrenci sayısıdır. Ayrıca, yükseköğretim kademesi için “vakıf üniversiteleri” ve “lisansüstü öğretim” paylarına ilişkin değişkenler ele alınmıştır. Temel değişkenlerin içeriği şöyledir:

Okul çağı nüfusu: Okul çağı nüfusu verileri, Hoşgör ve Tansel (2010) tarafından yapılan Türkiye’nin uzun vadeli nüfus projeksiyonu (2000-2050) “orta düzey” senaryosundan sağlanmıştır. Okul çağı yaş grupları, ilgili ulusal çalışmalar da (MEB ve TÜİK) dikkate alınarak okul öncesi eğitim çağı için 3-5 yaş, ortaöğretim çağı için 14-17 yaş ve yükseköğretim çağı için 18-22 yaş grubu olarak tanımlanmıştır.

Okullaşma oranı: Her bir eğitim kademesi için çeşitli varsayımlara dayalı olarak okullaşma oranları (Okul öncesi eğitim için net okullaşma oranı -NOO-, ortaöğretim ve yükseköğretim için brüt okullaşma oranı -BOO) öngörülmüştür. Bu oranla-

rın öngörülmesinde; geçmiş yıllara ilişkin okul çağı nüfus eğilimleri, ulusal ve uluslararası politika ve strateji belgelerindeki hedefler, çalışma kapsamındaki eğitim kademelerindeki son on yıllık (1999–2008) gelişmeler ve gelişmiş ülkelerin ulaştığı düzeyler dikkate alınmıştır. Okullaşma oranlarına ilişkin olarak her kademe için iki ayrı senaryo oluşturulmuştur. Bunlardan Senaryo-1 (SEN-1); orta (ılımlı) düzeydeki bir eğilime ve mevcut iyileşmenin sürdürülmesine, Senaryo-2 (SEN-2) ise; yüksek düzeydeki (hatta bazen sıçrama yapan) bir eğilime göre tasarlanmıştır.

Öğrenci sayısı: Çalışmanın nihai amacını oluşturan öğrenci sayılarının tahmin edilmesi ise; önceki paragraflarda belirtilen çağ nüfusu projeksiyonları ve okullaşma oranı öngörülerine dayalı olarak, beşer yıllık dilimlere göre hesaplanmıştır (Çağ nüfusunun 100’e bölünmesi ve elde edilen sonucun öngörülen okullaşma oranı ile çarpımı).

Eğitim kademelerine göre uzun vadeli eğilimler Tablo 2, 3 ve 4’te sunulmaktadır. Söz konusu tablolara göre eğitim kademelerindeki uzun vadeli okullaşma oranı eğilimleri şöyle özetlenebilir.

3.3.2. Okul öncesi eğitimde uzun vadeli eğilimler

Tablo 2’de görüldüğü gibi, okul öncesi eğitim kademesinde (3–5 yaş) SEN-1’e göre; 2023 yılında %50, 2050 yılında %95 düzeyinde, SEN-2’ye göre ise, sırasıyla %70 ve %95 düzeyinde bir net okullaşma oranı hedefi öngörülmüştür. SEN-2’de öngörülen okullaşma oranları bağlamında 2023 yılında iki milyon 700 bin, 2050 yılında ise üç milyon 400 bin çocuğa ulaşılacağı tahmin edilmiştir. Halihazırdaki ve kısa vadeli politika ve uygulamalarla ilgili gelişmeler değerlendirildiğinde Türkiye’nin SEN-2’yi gerçekleştirme olasılığı ağır basmaktadır. Okul öncesi eğitimdeki büyümeyle ilgili bazı itici güçler şunlardır: a) Okul öncesi eğitimin uzun yıllar ihmal edilmiş olması, b) Milli Eğitim Bakanlığı’nın 2008–2009 öğretim yılında beş yaşındaki çocukların tamamının okul öncesi eğitim kapsamına alınmasıyla ilgili proje başlatması, c) Okul öncesi eğitimde okullaşma oranıyla ilgili hedefin %70 yükseltilmesi ve MEB Stratejik Planı’nda yer alması, d) Sivil toplum örgütlerinin okul öncesi eğitimi sahiplenme ve destekleme çalışmalarının giderek yoğunlaşması, e) Küresel düzeydeki politika belgelerinde okul öncesi eğitimin yaygınlaşmasının politik öncelik kazanması. Bu itici güçlere karşılık Türkiye’de okul öncesi eğitimdeki büyümeyi sınırlayıcı etkenler olarak, okul öncesi eğitimdeki öğretmen arzındaki sınırlılık ile ailelerin maliyetleri karşılamada güçlük çekebilecekleri konuları vurgulanabilir.

Tablo 2. Okul Öncesi Eğitimde Net Okullaşma Oranları ve Öğrenci Sayılarına İlişkin Uzun Vadeli Öngörüler (3-5 yaş)

	2010	2023	2050
SEN-1 net okullaşma oranı	30	50	95
SEN-2 net okullaşma oranı	30	70	95
SEN-1 öğrenci sayısı	1 238	1 946	3 387
SEN-2 öğrenci sayısı	1 238	2 724	3 387

Kaynak: Kavak, 2010, Şekil 4.6.

3.3.3. Ortaöğretimde uzun vadeli eğilimler

Ortaöğretim kademesinde (14–17 yaş) brüt okullaşma oranları SEN-1'e göre 2023 yılında %100, SEN-2'ye göre ise %110 olarak öngörülmüştür (Tablo 3). SEN-2'de öngörülen brüt okullaşma oranları bağlamında 2023 yılında ortaöğretimde 6 milyon 49 bin öğrenciye ulaşılacağı tahmin edilmiştir. Halihazırdaki ve uzun vadeli politika ve uygulamalarla ilgili gelişmeler değerlendirildiğinde okul öncesi eğitime benzer biçimde ortaöğretimde de Türkiye'nin SEN-2'yi gerçekleştirme olasılığı ağır basmaktadır. Kuşkusuz ortaöğretimdeki büyümeyi belirleyecek kritik unsur, zorunlu eğitim süresinin uzatılmasıyla ilgili yasal düzenleme olacaktır. Ayrıca, ortaöğretim çağı grubu nüfustaki azalma, ilköğretimdeki okul terklerinin azaltılması, ilköğretimden ortaöğretime geçiş oranlarının artırılması, her ilçede en az bir kız ve erkek ortaöğretim öğrenci yurdunun açılması, eğitime %100 destek kampanyasının devam etmesi, kız çocuklarının katılımını arttırmaya yönelik kampanyaların ve şartlı nakit transferi desteğinin devam etmesi gibi Hükümet Programı ve MEB Stratejik Planında yer alan hedef ve araçlar, ortaöğretimin yaygınlaşması için uygun zemin oluşturmaktadır. Yine, OECD ülkelerinde hemen hemen her bireyin 11–12 yıllık eğitime erişim olanağına sahip olması, Türkiye'de ortaöğretime yaygınlaştırma sürecini hızlandıracı bir faktör olacaktır.

Yukarıdaki itici güçlere karşılık; özellikle ortaöğretimin dört yıla çıkarılması nedeniyle ortaya çıkan dengesizliklerin yaygın olması (derslik / öğrenci oranları, öğrenci / öğretmen oranları), yoğun göç alan illerdeki kalabalık sınıflar ve ikili eğitim uygulamaları, bir başka deyişle fiziki kapasite sınırlılıkları, toplumun yaklaşık dörtte birinin henüz kırsal kesimde yaşıyor olması, ilköğretime tamamlayan köy çocuklarının ortaöğretime erişimini etkileyen öğrenci yurdu ve yaşam giderlerinin karşılanması gibi konular ortaöğretimin yaygınlaşmasının önündeki en önemli sınırlılıklar olacaktır. Ayrıca, liseyi tamamlamadan okullarından ayrılan öğrenciler (okul terkleri), pek çok gelişmiş ülkede olduğu gibi Türkiye'de de gelecekte ortaöğretime yaygınlaştırma politikalarının en önemli sınırlayıcıları olacaktır.

Tablo 3. Ortaöğretimde Brüt Okullaşma Oranları ve Öğrenci Sayılarına İlişkin Uzun Vadeli Öngörüler (14-17 yaş)

	2010	2023
SEN-1 brüt okullaşma oranı	85	100
SEN-2 brüt okullaşma oranı	85	110
SEN-1 öğrenci sayısı	4 527	5 499
SEN-2 öğrenci sayısı	4 527	6 049

Kaynak: Kavak, 2010, Şekil 4.7.

3.3.4. Yükseköğretimde uzun vadeli eğilimler

Yükseköğretim kademesinde (18–22 yaş) SEN-1'e göre; 2023 yılında %45, 2050 yılında %70 düzeyinde, SEN-2'ye göre ise, sırasıyla %60 ve %90 düzeyinde bir brüt okullaşma oranı hedefi öngörülmüştür (Tablo 4). SEN-2'de öngörülen okullaşma oranları bağlamında 2023 yılında dört milyon, 2050 yılında ise beş milyon 700 bin

Ana Program kapsamındaki kısa, orta ve uzun vadeli öncelikler ise şöyle sıralanabilir:

4.1. Kısa vadeli öncelikler

- Zorunlu eğitimin=ilköğretimin evrenselleşmesi çabaları (kaliteli eğitim, okula düzenli devam, okulu tamamlama) kararlılıkla sürdürülmelidir,
- Okul öncesi eğitim 5 yaşındaki (ana sınıfı) tüm çocuklara yaygınlaştırılmaktadır.
- Ortaöğretim için yeni okul ve yurt (barınma) binaları yapılmalı ve mevcut kapasiteler genişletilmelidir.
- Ortaöğretim ve yükseköğretimde cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik çabaların yoğunlaştırılmalıdır.
- Yeni kurulan yükseköğretim birimleri, uygun koşullar oluştukça aktif hale getirilmelidir.

4.2. Orta vadeli öncelikler

- Okul öncesi eğitim 3-4 yaşındaki çocuklara yaygınlaştırılmalıdır,
- Ortaöğretileri yaygınlaştırma politikaları (fiziki kapasite ve yurt kapasitelerini genişletme) aynı kararlılıkla sürdürülmeli, riskli çocukların okul terkleri ve ortaöğretileri tamamlama konularına özel önem verilmelidir,
- Yükseköğretileri yaygınlaştırma politikaları bağlamında “özel” kaynak girişleri artırılmalıdır.

4.3. Uzun vadeli öncelikler

- Okul öncesi eğitimin 3-4 yaşındaki çocuklara yaygınlaştırılması çalışmaları sürdürülmelidir.
- Yükseköğretileri yaygınlaştırma politikaları uzun dönemde devam ettirilmelidir.
- “Hayat Boyu Öğrenme” anlayışı kapsamında, her düzeyde yetişkinlere yönelik eğitim düzenlemeleri artarak sürdürülmeli ve eğitimin hedef kitlesi yeniden gözden geçirilmelidir.

Sonuç olarak, 40-50 yıldan bu yana genç nüfus yapısı ile karakterize edilen Türkiye, giderek genç nüfus yapısından yaşlanan nüfus yapısına doğru bir demografik dönüşüm yaşamaktadır. Bu nedenle, genç nüfusunun değerini dünden daha iyi bilmek ve anlamak durumundadır. Düin olduğu gibi gelecekte de, sürdürülebilir refahın anahtarı insana yatırım olacaktır. Buna karşılık, mevcut insan yetiştirme düzeyindeki yetersizliklerin giderilmesine yönelik adımların yeterince hızlı bir biçimde atılmaması veya ortaya çıkacak maliyetlerden kaçınılması uzun dönemde topluma daha yüksek maliyetler biçiminde geri dönebilir.

öğrenciye ulaşılacağı tahmin edilmiştir. Kamu ve vakıf yükseköğretim yatırımlarının giderek artması, uzaktan öğretim uygulamalarındaki yaygınlaşma eğilimi, yükseköğretim talebindeki eğilimler, ulusal hedefler ve uluslararası gelişme ve eğilimler SEN-2'nin gerçekleşme olasılığını güçlendirmektedir. Buna karşılık, Türkiye'deki "öğretim elemanı" yetersizliği yükseköğretimin yaygınlaşmasındaki en önemli sınırlılık olarak vurgulanabilir.

Tablo 4. Yükseköğretimde Brüt Okullaşma Oranları ve Öğrenci Sayılarına İlişkin Uzun Vadeli Öngörüler (18-22 yaş)

	2010	2023	2050
SEN-1 net okullaşma oranı	32	45	70
SEN-2 net okullaşma oranı	32	60	90
SEN-1 öğrenci sayısı	2 166	3 056	4 450
SEN-2 öğrenci sayısı	2 166	4 074	5 721

Kaynak: Kavak, 2010, Şekil 4.8.

Vakıf yükseköğretim kurumlarının toplam yükseköğretim içindeki eğilimleri bakımından ele alındığında, vakıf yükseköğretim kurumları payının 2023 yılında %23, 2050 yılında %30'a yükselmesi öngörülmektedir. Bu sektördeki genişlemenin, özel yükseköğretim kurumlarının açılması ve yabancılara üniversite açma ya da Türk üniversitelerine ortak olma konusunda izin verilmesiyle yakından ilişkili olacağı değerlendirilmektedir.

Lisansüstü öğretimin yükseköğretim içindeki payına bakıldığında, mevcut gelişme ve eğilimler dikkate alınarak, lisansüstü öğretim payının 2023 yılında %18'e, 2050 yılında ise %20'ye yükselmesi öngörülmektedir. SEN-2 çerçevesinde lisansüstü öğretim öğrenci sayısının 2023 yılında 730 bine, 2050 yılında da bir milyon 100 bine ulaşacağı öngörülmektedir.

4. Eğitim Sektörü İçin Politika Önerileri

Türkiye, her şeyden önce bir "Eğitim Ana Programı" oluşturmalıdır. Öncelikli Ana Programla ilişkili ve tüm dönemleri kesen ortak konular şunlar olmalıdır:

- Nüfus ve eğitim sektörü arasındaki ortaklıkları güçlendirme,
- MEB bünyesinde bir izleme ve değerlendirme sisteminin kurulması,
- Eğitimin niteliğini iyileştirme,
- Eğitimde eşitliği geliştirme,
- Cinsiyet eşitliğini sağlama,
- Kamu kaynaklarının artırılması ve eğitim için ek finansman sağlama ve etkin kaynak kullanımı,
- Nitelikli öğretmen gereksiniminin karşılanması
- Özel öğretimin teşvik edilmesi.

Kaynakça

- Becker, G. S. (2002). The Age of Human Capital. (Ed. E. P. Lazear). **Education in the Twenty-First Century**. Palo Alto: Hoover Institution Press, ss.3–8. <http://economics.dlut.edu.cn/uploadfiles/20081106200614853.pdf> (12.11.2009 tarihinde indirilmiştir).
- Châu, T.N. (2003). **Demographic aspects of educational planning**. Second edition. UNESCO-IIEP, Paris.
- Council of the European Union. (2009). “Council conclusions of 12 May 2009 on a strategic framework for European cooperation in education and training (‘ET 2020’)”, **Official Journal of the EU** (2009/C 119/02). <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2009:119:0002:0010:EN:PDF> (13.11.2009 tarihinde indirilmiştir).
- DPT (2000). **Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001–2005**. DPT yayınları, Ankara.
- DPT (2006). **Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007–2013**. DPT yayınları, Ankara.
- Ekinci, C. E. (2009). “Türkiye’de Yükseköğretimde Öğrenci Harcama ve Maliyetleri”, **Eğitim ve Bilim**, Cilt: 34, Sayı: 154, ss. 119–133.
- Gradstein, M. ve Kaganovich, M. (2004). “Aging population and education finance”, **Journal of Public Economics**, Sayı: 88, ss. 2469–2485.
- Hanushek, E. A. ve Kimko, D. D. (2000). “Schooling, Labor Force Quality and the Growth of Nations”, **American Economic Review**, Cilt: 90, Sayı: 5, ss.1184–1208.
- Hanushek, E. A. ve Woessmann, L. (2007). **Education, Quality and Economic Growth**. The World Bank, Washington, DC.
- Hoşgör, Ş. ve Tansel, A. (2010). **2050’ye Doğru Nüfusbilim ve Yönetim: İşgücü, Eğitim, Sağlık ve Sosyal Güvenlik Sistemine Yansımalar. Ayrıca, CD eki**. TÜSİAD ve UNFPA ortak projesi, İstanbul.
- Karakütük, K. (1998). “Nüfus ve Eğitim”, **Demokratik Eğitim Kurultayı Bildiri Kitabı**. Eğitim-Sen, 2–6 Şubat, ss.604–644.
- Kavak, Y. ve Ergen, H. (2007). “Türkiye’de İlköğretime Katılım ve Okula Gidemeyen Çocuklar. (Güncellenmiş versiyon)”, **Milli Eğitim**, Sayı: 173, ss. 8–26.
- Kavak, Y., Ergen, H. ve Gökçe, F. (2007). “Türkiye’de İlköğretim: Durum Analizi”, **Türkiye’de Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Sistemi: Temel Sorunlar ve Çözüm Önerileri**. (Ed. S. Özdemir, H. Bacanlı ve M. Sözer). Türk Eğitim Derneği, Nisan, Ankara.
- McMahon, W. W. (2002). **Education and Development: Measuring the Social Benefits**. Oxford University Press. New York.
- MEB (2009a). **Milli Eğitim Bakanlığı Stratejik Planı 2010–2014**. Ankara.
- MEB (2009b). **Milli Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2008–2009**. Ankara.
- MEB (Farklı Yıllar). **Milli Eğitim Sayısal Bilgiler (1999–2004 yılları)**. Ankara.
- OECD (2006). **Education at a Glance 2006: OECD Indicators**. Paris.
- OECD (2008). **Trends Shaping Education**. OECD-CERI (Center for Educational Research and Innovation). Paris.
- OECD (2009). **Education at a Glance 2009: OECD Indicators**. Paris.

- ÖSYM (Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi). (Farklı yıllar). **Yükseköğretim İstatistikleri**. Ankara.
- ÖSYM (Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi) (2001). **Yükseköğretime Girişte Okul Türü ve Öğrenim Durumuna Göre Başvuran-Yerleşen Aday Sayıları**. ÖSYM Yayınları, 2001–9. Ankara.
- ÖSYM (Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi). (2009). **2008–2009 Öğretim Yılı Yükseköğretim İstatistikleri**. Ankara.
- ÖSYM (Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi). (2010). **ÖSYS Okul Türü ve Öğrenim Durumuna Göre Başvuran ve Yükseköğretim Programlarına Yerleşen Aday Sayıları (Sınavsız Geçiş Dahil)**. <http://osym.gov.tr> (18.02.2010 tarihinde indirilmiştir).
- Psacharopoulos, G. (2006). “*The Value of Investment in Education: Theory, Evidence, and Policy*”, **Journal of Education Finance**, 32:2, Fall, ss. 113–136.
- Psacharopoulos, G. and Patrinos, H. A. (2004). “*Returns to Investment in Education: A Further Update*”, **Education Economics**, 12 (2), ss. 111–134.
- TÜBİTAK (Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu) (2005). **Vizyon 2023: Teknoloji Öngörü Projesi- Eğitim ve İnsan Kaynakları Sonuç Raporu ve Strateji Belgesi**. Ankara.
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu). (2006). **Yıl Ortası Nüfus Projeksiyonları 1990–2010**. <http://www.sgb.meb.gov.tr> (14.06.2006 tarihinde indirilmiştir).
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu). (2008). **2008 ADNKS (Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi)**.
- UN (2004). **World Population Monitoring 2003: Population, education and development**. Economic and Social Affairs.
- UNDP (2010). **Human Development Report 2010**. New York.
- UNESCO (2000). **The Dakar Framework for Action. Education for All: Meeting Our Collective Commitments**. World Education Forum, 26–28 April 2000, Dakar, Senegal. http://www.unescobkk.org/fileadmin/user_upload/efa/DakarFrameworkEnglish.pdf (28.10.2009 tarihinde indirilmiştir).
- UNESCO (2009). **EFA (Education for all) Global Monitoring Report 2009**. Oxford University Press.
- UNESCO-UIS (UNESCO Institute for Statistics) / OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) (2005). **Education Trend in Perspective-Analysis of the World Education Indicators**. World Education Indicators Programme.
- Vincent-Lancrin, S. (2008). “*What is the Impact of Demography on Higher Education Systems? A Forward-looking Approach for OECD Countries*”, **Higher Education to 2030: Volume 1-Demography**. OECD – CERİ (Center for Educational Research and Innovation), ss.41–104.
- YÖK (Yükseköğretim Kurulu). (2007). **Türkiye’nin Yükseköğretim Stratejisi**. Ankara: Şubat.
- YÖK (Yükseköğretim Kurulu). **Yayımlanmamış Bütçe Verileri**.
- YPK (Yüksek Planlama Kurulu) (2009). **Hayat Boyu Öğrenme Strateji Belgesi ve Türkiye Hayat Boyu Öğrenme Stratejisi Eylem Planı**. 5 Haziran 2009 tarih ve 2009/21 Sayılı Karar. <http://mesbil.meb.gov.tr/genel/hayat%20boyu%20%C3%B6%C4%9Frenme%20dokuman.pdf> (12.08.2009 tarihinde indirilmiştir).

POPULATION AND EDUCATION IN TURKEY: LONG-TERM (2010-2050) POPULATION PROJECTIONS AND REPERCUSSIONS ON TURKISH EDUCATION SYSTEM*

Yüksel KAVAK**

Abstract

The aim of this study examining the repercussions of long-term (2010-2050) population projections on Turkish education system is to guide the education administrators about how to benefit from the data in the education field more effectively provided through the demography and contribute to build up *a data driven management culture* in education sector. The target group of the study involves the education policymakers, educational planners and educational administrators in every level from school principals to executives. When the last decade of education in Turkey is examined, significant developments have been observed. For example, pre-school education has quadrupled and there has been growth over 60 percent in higher education. Despite the growths, the enrolment rates especially in pre-school and higher education are still far from the developed countries. The long-term projections, organized considering the goals in national and international policy documents and the developments and trends with the opportunity to be created via the decrease in school-age population, indicate that significant quantitative developments will occur in pre-school, secondary school and higher education levels in the period of 2010-2023. In this regard, within the frame of assumption concerning the continuation of existing trends, the rise of enrolment rates to %70 in pre-school education and to %60 in higher education are expected.

Key Words: Turkey, demography, population and education, educational planning, growth in education, school-age population projection

* It was compiled from the study of Demography and Management towards 2050: A Glance at the Turkish Education System (in Turkish, Prof. Dr. Yüksel Kavak, Turkish Industry and Business Association & United Nations Population Fund, 2010. Publication number: TUSI-AD-T/2010/11/506). The author thanks to Asst. Prof. Dr. Şeref Hoşgör and his assistant Hakan F. Hoşgör for their contributions to the long-term projection studies

** Prof. Dr.; Hacettepe University, Faculty of Education